

ИЗВЕСТИЯ
НА
ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО
В ГР. СТАЛИН

КНИГА VIII

BULLETIN
DE LA SOCIETE ARCHEOLOGIQUE A VARNA

TOME VIII

Археологически вести

Сергей Покровский

На 18 юли 1950 г. при нещастен случай Народният музей в гр. Сталин се лиши от един ценен научен работник в областта на археологията.

Сергей Иванов Покровский, роден в 1888 г. в гр. Калинин, СССР, дойде в България през 1920 г. Още като студент в Московския университет и учител в Тифлиската гимназия Покровский е вземал участие в редица археологически проучвания в Ю. Русия. С идването си в България той бе назначен за учител в I Софийска мъжка гимназия и командирован на работа в Софийския народен археологически музей, където работи до 1933 г. След прекъсване от три години, през което време е бил учител в руската гимназия в София, Покровский бива назначен за асистент в Софийския археологически музей в София и командирован на работа в Археологическия музей в гр. Сталин, гдето го и свари преждевременния му край като уредник на средновековния отдел.

През цялата своя дългогодишна археологическа дейност Покровский е участвувал в почти всички по-големи археологически проучвания у нас. Той участвува в разкопките в църквата Св. София в гр. София, в проучванията на откритите останки от архитектурни строежи в старата Сердика, на „Червената църква“ в Перущица, във Белово, Стара Загора, Мадара и на много други места. Напоследък, освен в предприетите от Народния музей в гр. Сталин проучвания, Покровский взе дейно участие и в организираните от Археологическия институт в София археологически разкопки в Плиска, Месемврия и Кадъкьой.

Навсякъде Покровский се е проявявал като съвестен, внимателен и опитен работник. Голяма част от плановете, чертежите и скиците в тези проучвания са работени от него. Като добър чертежник той участвува дейно в работата на покойния архитект Рашенов — Месемврийските църкви, а с чертежи, бележки и наблюдения — в публикацията на архитект С. Бобчев — Сердика.

Отделно С. Покровский е публикувал следните работи:

1. Новооткрытая мозаика в базиликѣ Св. Софія города Софіи, *Seminarium Kondakovianum*, V, Praha, 1932.

2. Памяти Александра Андреевича Спици-на, п. т.

3. В дирите на тюрко-българското минало БИБ, год. V, т. I, стр. 210 — 215.

4. Из сбирките на Варн. археологически музей — сп. „Завети“ III, 1937 г. — Варна.

5) Разкопки при „Римската кула“ във Варна, ИАН XIV, 1940/42, стр. 222 — 227.

6) Разкопки на „Карзач теке“ при Варна, п. т. стр. 249 — 252.

7) Християнска базилика до устието на Камчия, п. т. стр. 252 — 255.

8) Археологически проучвания на църковните старини в Несебър в миналото и предстоящи задачи.

Разкопки и проучвания, Нар. музей — София, т. IV, стр. 345 — 255. М. Мирчев

Антични паметници от гр. Сталин и Сталинско

1. През 1949 г. при копане на кладенец в един частен двор в задния край на с. Река Девня, Сталинско, включен в очертаванията на крепостната стена на Марцианопол, на дълбочина от 2 м е била изкопана една глава от статуя на брадат мъж, от варозик, с размери: вис 0.225 м, шир. 0.17 м, и деб. 0.155 м. Инв. № II 798, фиг. 166.

Фиг. 166. Глава от статуя на мъж от с. Река Девня
Fig. 166. Kalksteinkopf aus Reka Dewna

Главата е силно повредена отгоре, а отзад е издялана гладко, по всяка вероятност нарочно, защото е била използвана като гравивен материал, както е бил намерен при изкопаването на кладенеца. Лицето е плоско и без израз, с низки неочертани скули. Очите са силно отворени, с неочертани очни ябълки и почти шнуровидни клепачи. Косата, от която е запазена само част от лявата страна на главата, е буйна и гъста, разчленена на малки снопчета, напластени в различни положения, и покрива напълно ушите. Брадата и мустаците заедно с косата се сливат в една обща маса и представляват като че рамка на лицето. Брадата и мустаците са предадени с дълбоки нарязи на длето, разбиващи сплътената маса на малки къдрави кичури.

По стиловите си особености главата от Река Девня се доближава почти напълно до публикуваната главичка от Врачанско (Д. Димитров, *Особености на римския портрет в Тракия и Македония*, Год. Соф. университет, XXXIX 1942/43, стр. 17, обр. 37) и може да се отнесе също към средата на II в. от н. е. или малко по-късно, ако вземем предвид третирането на косата и брадата, което се приближава до третирането на главата на възрастния мъж от релефната плоча от Пиперица (вж. Д. Димитров, *Портретът върху античните надгробни плочи*, ИАИ XIII, стр. 28, обр. 35).

2. Между прибраните в Народния музей в гр. Сталин през 1949 г. паметници от бившия дворец Евксиноград се намира и една портретна глава от мрамор, чийто точен произход за сега остава неизвестен. Главата е по-голяма от

естествена големина, с размери: вис. 0.34 м, шир. 0.23 м и деб. 0.24 м. Инв. № II. 1005, фиг. 167.

По косото отчупване на шията можем да предполагаме, че главата е част от бюст. Тя е сравнително добре запазена — отчупен е само носът и част от брадата. Главата е увенчана с венец във вид на дебел обръч. Художникът не е обърнал никакво внимание на подробното предаване на косата по темето и тила, а също и на венеца, като ги е оставил почти необработени, от което можем да извадим заключение, че бюстът е бил вложен може би в ниша и следователно не е бил изложен за гледане отзад и отгоре. Малките кичури коса над челото и буйната гъста коса по слепите очи и зад ушите е предадена в къдрави, разбъркани кичури. Очите са отворени, с гладки очни ябълки. Клепачите, особено горните, са предадени реалистично. Водоравните бръчки на челото, бръчките от сключените вежди и дълбоките линии от двете страни на носа придават на лицето строг и напрегнат израз, който обаче до голяма степен е смекчен от тясната, като че прехапана долна устна и издадена напред мека брадичка. Лицето е без мустаци. Късата брада е предадена със слабо вдълбани линии, представлявайки неравна повърхност, която рязко контрастира с останалата полирана част на лицето. Всички тия стилови особености ни позволяват да отнесем тая глава към римското портретно изкуство от втората половина на III в. от н. е., или по-точно от т. н. Галиенов класицизъм (вж. Д. Димитров, *Особености на римския портрет в Тракия и Македония*, Год. Соф. университет XXXIX, стр. 14).

Фиг. 167. Портретна глава от Евксиноград
Fig. 167. Portretkopf aus Euxinograd

Фиг. 168. Глава от статуя на жена от гр. Сталин
Fig. 168. Marmorkopf aus der Stadt Stalin

3. В сбирката на музея се намира една портретна глава на жена, от мрамор, с размери: вис. 0.25 м, шир. 0.17 м и деб. 0.22 м. Намерена като строителен материал при събаряне на турското укрепление „Барут-хане“ в гр. Сталин. Инв. № II. 22, фиг. 168.

Главата, която по всяка вероятност е част от надгробна статуя, е силно повредена — отчупена е по-голямата дясна част от лицето, като от него се е запазило само лявото око и левият ъгъл на устата. Главата се отличава с меко моделираните си форми. Косата е вчесана на път по средата и е фризирана във формата на т. н. пълешовидна фризура (*Melopenfrisur*), като вълните са успоредни на пътя. Над челото вълните на косата са високо бухнали. На темето косите са изпънати, но запазват вълнообразната си форма. Отстрани косата оставя ушите открити, а отзад е прибрана в низък кок. Окоето е слабо притворено, като горният клепач отрязва част от ириса, предаден със слабо вдълбан кръг. Зеницата е плитко вдълбана. По своите стилови особености главата наподобява доста много втората женска фигура от надгробната едикула от *Villa Mattei* (вж. Д. Димитров, Портретът върху античните надгробни плочи, ИАН XIII, стр. 19, обр. 17), която възпроизвежда отчасти модата на прическата на старата Фаустина (141 г.). Като вземем предвид времето на разпространението на тая мода до далечните краища на империята, можем да отнесем нашия паметник към втората половина на II в. от н. е.

4. През 1928 г. в музея е постъпила една глава от статуя, по всяка вероятност надгробна, на жена, от варовик, с размери: вис. 0.21 м,

шир. 0.13 м и деб. 0.15 м. Намерена в гр. Сталин. Инв. № II. 822, фиг. 169.

Паметникът е силно повреден — цялата горна част на главата е очукана, а от ляво е отчупена част от горната половина. Отзад статуята не е била обработена. Косата, от която е запазена малка част над челото, е била вчесана на път и прибрана отзад в низък и широк кок, ако се приеме необработената част на тила за коса. Отстрани косата покрива почти изцяло ушите. Очите са отворени. Очните ябълки са гладки, със шнуровидни клепачи, които ограждат като елипсовидна рамка окоето. Лицето е пълно и закръглено с дебели устни. По начина на изпълнението главата може да се отнесе към началото на III в. от н. е.

5. Двата описани тук паметника са постъпили в музея през 1938 и 1939 г. и са публикувани като сравнителен материал от Д. Димитров — Особенности на римския портрет в Тракия и Македония, Годишн. Соф. университет XXXIX, стр. 17 и 18.

Първият паметник (фиг. 170) представлява глава от статуя (или по-вероятно, ако съдим по косото отчупване на шията, от бюст) на мъж, от мрамор, с размери: вис. 0.34 м, шир. 0.21 м и деб. 0.27 м. Намерена в гр. Сталин. Инв. № II. 1427.

Дясната страна на главата е силно изтрита, понеже паметникът е бил използван в настилката на стара улица. Носът е отчупен. Отзад главата не е обработена. Косата над челото е предадена с малки, грубо изработени къдрави кичури, а брадата и мустаците — само с вдълбани безразборно с длето пресичащи се под ъгъл чертици. По очните ябълки на силно от-

Фиг. 169. Глава от статуя на жена от гр. Сталин
Fig. 169. Kalksteinkopf aus der Stadt Stalin

Фиг. 170. Портретна глава на мъж от гр. Сталин
Fig. 170. Portretkopf aus der Stadt Stalin

ворените очи личат следи от очертан ирис и зеница. По стиловите особености и израза на лицето Д. Димитров (п. с.) отнася горния паметник към римското изкуство от III в. от н. е.

Вторият паметник (фиг. 171) е също глава

Фиг. 171. Глава на мъж от с. Войводино
Fig. 171. Kalksteinköpfchen aus Woivodino

от статуйка на мъж, от варовник, с размери: вис. 0.17 м, шир. 0.095 м и деб. 0.1 м. Намерен в с. Войводино, Сталинско. Инв. № II. 1500.

Паметникът е запазен добре. Ще дадем описанието му така, както го намираме у Д. Димитров (п. с.). Главата представлява кубически блок, в който са означени най-типичните форми на човешкия образ: коса, брада и очи. Устата изчезва в масата на брадата и мустаците. Декоративният характер на тези елементи е засилен чрез стилизацията. Косата образува завити спиралообразни фигури. Брадата е предадена по своеобразен начин. Тя е рязко отделена от лицето като сплътена маса и след това осеяна с бодовете на свредела — един краен етап на илюзионистичното предаване на косата. Тоя паметник според Д. Димитров може да се отнесе към IV в. от н. е.

6. През 1937 г. в музея е постъпила една глава от статуя на млад мъж от мрамор с размери: вис. 0.25 м, шир. 0.19 м и деб. 0.205 м. Намерена в гр. Сталин. Инв. № II. 1350, фиг. 172.

Главата е отчупена в самата основа. Носът и устните са отчупени. Ако вземем предвид силно обезформените и подути уши на младежа, можем да приемем, че паметникът представлява част от статуята на млад юмручен борец. Статуята по всяка вероятност е била надгробна. Косата е предадена като плътстена шапка без никакви подробности. Над челото тя е раз-

делена на две и образува две неразчленени дъговидни къдри. С подобни къдри са покрити и слепите очи. Косата е пристегната с победна лента, предадена като слабо вдълбан гладък жлеб. Лицето е овално, с меки очертания. Оч-

Фиг. 172. Глава от статуя на юмручен борец от Сталин
Fig. 172. Kopf eines Faustkämpfers aus der Stadt Stalin

ните ябълки са гладки. Носът е сравнително широк в основата си, а устните са дебели.

Тези стилови особености, както и приложената техника на неполирана повърхност и липса на следи от употреба на свредел, ни карат

Фиг. 173. Лампа-модел от гр. Сталин
Fig. 173. Lampe-Model aus der Stadt Stalin

да смятаме, че паметникът произхожда от елинистическата епоха.

7. Като допълнение към статията на М. Чичикова — Калъпи за антични глинени лампи от Мизия, Годишник на Нар. археол. музей в Пловдив. II, стр. 150-156, тук публикуваме един новооткрит модел за правене калъпи за лампи (фиг. 173). Лампата-модел е намерена в лозята източно от гр. Сталин, с размери: дълж. 9.3 см, шир. 6 см и вис. 4.5 см. диаметър на диска 3.2 см. Лампата е плътна, от сивочерна глина, с издаден фитилник и плоска плътна дръжка. Сега дръжката е отчупена. На мястото на отчупването е запазен дебел слой асфалт, което показва, че още при употребата на модела дръжката е била отчупена и залепена. Гърбът на фитилника е украсен с релефна маска на мъж със широка, правоъгълна брада, преладена с прави успоредни линии, а дискът — с венец от продълговати пъпки, ограден с два релефни пръстена. Плещите на лампата са украсени с ред пъпки, като от страни на всяка една надолу се спускат извити мустачета, с изключение на крайните пъпки при фитилника, от които излиза само по едно мустаче. Дъното на лампата е плоско.

По своята форма и фина и художествена изработка моделът-лампа може да се отнесе към елинистическата епоха и е очевидно внесен отвън. Новооткритият паметник ни дава нови данни върху керамичното производство у нас и потвърждава изказаните до сега мнения за усилено производство на фина керамика от ранната епоха на съществуването на стария Одесос.

М. Мирчев

Antike Denkmäler aus der Stadt Stalin und ihren Bezirk

1. Kalksteinkopf eines Mannes, gefunden im Dorf Reka Dewna, Bez. Stalin, h. 0.225 m, br. 0.17 m und dick 0.155 m. Fig. 166.

Das Denkmal kann aus der Mitte des 2. Jahrhs. datieren.

2. Portretkopf aus Marmor, vielleicht von einer Büste, gefunden im Parke im Euxinograd, Bez. Stalin, h. 0.34 m, br. 0.23 m und dick 0.24 m. Fig. 167.

Der Kopf ist Werk der römischen Kunst aus der zweiten Hälfte des 3. Jahrhs.

3. Portretkopf einer jungen Frau aus Kalkstein. Gefunden in der Stadt Stalin, h. 0.25 m, br. 0.17 m und dick 0.22 m. Fig. 168.

Das Denkmal kann sich zur zweiten Hälfte des 2. Jahrhs. beziehen.

4. Kalksteinkopf von Statuette einer jungen Frau. Gefunden in der Stadt Stalin, h. 0.21 m, br. 0.13 m und dick 0.15 m. Fig. 169.

Das Werk muss aus dem Anfang des 3. Jahrhs. datieren.

5. Zwei Köpfe, die von D. Dimitrow im Jahrbuch der Universität in Sofia XXXIX, 17, 18 publiziert sind:

a) Marmorkopf, vielleicht von einer Büste, gefunden in der Stadt Stalin, h. 0.34 m, br. 0.21 m und dick 0.27 m. Fig. 170.

Der Kopf datiert aus dem 3. Jahr.

b) Kalksteinköpfchen eines Mannes, gefunden im Dorf Woiwodino, Bez. Stalin, h. 0.17 m, br. 0.095 m und dick 0.1 m. Fig. 171.

Das Denkmal datiert aus dem 4. Jahr.

6. Marmorkopf von einer Statue eines Faustkämpfers, gefunden in der Stadt Stalin, h. 0.25 m, br. 0.19 m und dick 0.205 m. Fig. 172.

Ihren Stützungen nach kann der Kopf zur hellenistischen Kunst bezieht werden.

7. Eine Lampe — Model aus Ton zur Ausarbeitung der Formen für Fabrikation der Tonlampen. Gefunden in der Stadt Stalin, lang 9.3 cm, breit 6 cm und hoch 4.5 cm. Fig. 173.

Das Model ist aus Griechenland oder Kleinasien importiert und kann aus der Zeit des Hellenismus datieren.

M. Mirtschew

Подова мозайка от гр. Сталин

В отчета на Варненското арх. д-во от 1914 г. се споменава, че на ул. „Цар Крум“, в двора и под къщата № 34 се намирили основи от подземяна църква. По същото време при изкоп на водопроводен канал на дълбочина 1 м от нивото на улицата са открили каменни основи и множество архитектурни детайли — капители с кръстове, мозайчни плочки — opus sectile и други фрагменти.

През 1933 г. собственикът на къщата копал нарочно в двора си, за да провери дали наистина в двора му има старина. На около 3.5 м дълбочина в дъното на един кръгъл изкоп с диам. 1.5 м той открил подова мозайка. След това, по нареждане на музея, собственикът заровил изкопа.

През 1949 г. Народният музей в гр. Сталин реши да предприеме сондажни проучвания в двора на къщата № 34 и впоследствие и на улицата пред къщата. Повод за тия разкопки даде изготвянето на новия градостроителен план на гр. Сталин, при изработването на който трябваше да се вземат под внимание всички по-интересни старини с оглед на тяхното запазване. От друга страна ул. „Цар Крум“, почти единствена в квартала непавирана, предстои да бъде направена и с това да се отнеме всяка възможност за по-нататъшно проучване.

Порали малките размери на двора, проучването се извърши на малка площ. Изкопът за-